

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності

КОМПЛЕКСНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

з теми:

Оцінка рівня та напрямів підвищення
конкурентоспроможності
підприємства (на прикладі ТОВ «Цемент»)

Науковий керівник комплексної кваліфікаційної
роботи к.е.н., доцент Літвінов О.С.

(вч. ступінь, посада, П.І.Б.)

Розділ Ефективність відтворення інтелектуального
капіталу підприємства

Виконавець Ніколаєва А.В.

(П.І.Б. студента)

Наук. керівник к.е.н., доцент Літвінов О.С.

(вч. ступінь, посада, П.І.Б.)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економіки підприємства та
організації підприємницької діяльності
(найменування кафедри)

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(підпис)

20.11. 2018р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
(шифр та найменування спеціальності)
за магістерською програмою професійного спрямування
«Економіка та стратегія розвитку підприємства»
(назва магістерської програми)

на тему: **«Ефективність відтворення інтелектуального капіталу**
підприємства»
(назва теми)

Виконавець:

студент ФЕУП факультету

Ніколаєва А.В.

(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Науковий керівник:

К.е.н., доцент

(науковий ступінь, вчене звання)

Літвінов О.С.

(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.....	7
1.1. Теоретичні засади аналізу відтворення капіталу підприємства.....	7
1.2. Сутність та структура інтелектуального капіталу.....	12
1.3. Сутність економічної ефективності та ефективності відтворення інтелектуального капіталу підприємства зокрема.....	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТОВ «ЦЕМЕНТ».....	38-66
2.1. Загальна характеристика підприємства ТОВ «Цемент» та його зовнішнього середовища.....	38
2.2. Аналіз ефективності діяльності ТОВ «Цемент».....	46
2.3. Дослідження ефективності відтворення інтелектуального капіталу підприємства ТОВ «Цемент».....	53
РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТОВ «ЦЕМЕНТ».....	67-82
3.1. Підвищення ефективності відтворення інтелектуального капіталу підприємства ТОВ «Цемент» за рахунок розвитку людського капіталу.....	67
3.2. Підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу підприємства ТОВ «Цемент» рахунок розвитку інтелектуально-технологічного капіталу.....	74
ВИСНОВКИ	83
Список використаних джерел.....	86
Додатки.....	92

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний етап економічного розвитку характеризується корінними змінами технологічного базису суспільного виробництва і становленням і розвитком інноваційної економіки. Особливе значення в цьому процесі належить інтелектуальному капіталу, який у все більшій мірі визначає структуру національної економіки, якість виробленої продукції і послуг, а також ефективність функціонування господарства на всіх його організаційних рівнях. Ступінь розвитку інтелектуальної праці і його участі у виробничих процесах стають найважливішими чинниками, що визначають конкурентоспроможність підприємства не тільки на території окремої країни, але і в світовій економіці.

Методологічною основою дослідження економічного змісту інтелектуального капіталу є теоретичні концепції Е. Брукінга, Л. Едвінссона, М. Мелоуна, Дж. Стоунхауса, Дж. К. Гелбрейта, Т. Стюарта та ін. Проблеми формування і розвитку інтелектуального капіталу та інші аспекти постіндустріальної трансформації розглянуто в роботах українських вчених С. Вовканича, В. Геєця, О. Головінова, О. Літвінова, Є. Марчука, В. Кузьмынського, А. Чухна. Серед російських науковців слід визначити роботи Л. Абалкіна, С. Дятлова, В. Іноземцева, М. Критського. Проте, не зважаючи на всебічну інтелектуалізацію суспільства, проблема визначення сутності інтелектуального капіталу та механізмів його відтворення ще недостатньо вивчена, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета дослідження — теоретичне та практичне дослідження особливостей відтворення інтелектуального капіталу на підприємстві в сучасних умовах господарювання.

Завдання дослідження:

1. Розглянути теоретичні засади аналізу відтворення капіталу підприємства.
2. З'ясувати сутність та структуру інтелектуального капіталу.

3. Дослідити сутність економічної ефективності та ефективності відтворення інтелектуального капіталу підприємства зокрема.
4. Дати загальну характеристику підприємству ТОВ «Цемент» та його зовнішнього середовища.
5. Проаналізувати показники ефективності діяльності ТОВ «Цемент».
6. Дослідити ефективність відтворення інтелектуального капіталу підприємства ТОВ «Цемент».
7. Запропонувати шляхи підвищення ефективності діяльності підприємства ТОВ «Цемент».
8. Оцінити ефективність запропонованих заходів.

Об'єктом дослідження є процеси відтворення інтелектуального капіталу з урахуванням загальноцивілізаційних тенденцій та специфіки національної економіки.

Предметом дослідження є економічний зміст інтелектуального капіталу і механізми його відтворення на мікрорівні в економіці України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких: метод індукції та дедукції, аналізу та синтезу, метод порівняння, метод абстрагування; вертикальний та горизонтальний аналізи; методичний апарат економіко-математичного моделювання, а саме: факторний та регресійний аналізи. Обробка інформації здійснювалась з використанням табличного процесору Excel.

Інформаційна база дослідження — законодавчі, нормативні акти, спеціалізована література, наукові праці з обраної теми, статистичні матеріали Державного комітету статистики України та фінансова звітність ТОВ «Цемент» за 2013-2017 роки.

Елементи наукової новизни роботи полягають в удосконаленні теоретико-методичних засад оцінки ефективності відтворення інтелектуального капіталу підприємства.

Апробація результатів роботи: Основні результати і висновки магістерської дипломної роботи апробовано на 4 науково-практичних

конференціях: Міжвузівська науково-практична конференція «Незалежна Україна: Вектори політичного та соціально-економічного розвитку» (м.Одеса, 2016 рік), Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація економіки та права в умовах системних реформ України» (м.Одеса, 2017 рік), II Міжвузівська науково-практична конференція «Незалежна Україна: Вектори політичного та соціально-економічного розвитку» (м.Одеса, 2018 рік), Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки та управління в епоху глобальних викликів та загроз» (м.Дніпро, 2018 рік). Матеріали роботи були апробовані на 2х конкурсах наукових робіт, а саме: на Міжвузівському конкурсі студентських наукових робіт з галузі науки « Економіка та управління в сфері торгівлі» в 2015/2016 н.р та на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт у 2017/2018 н.р. зі спеціальності «Економіка підприємства», де автором було отримано диплом III та I ступеня відповідно.

Публікації. За результатами виконання кваліфікаційної роботи магістра опубліковано 2 наукові статті у фахових виданнях:

1. Літвінов О.С., Журенко А.В. Проблеми визначення сутності економічної ефективності/ О.С. Літвінов, А.В. Журенко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2017. – №6 (248). – С. 67-80.

2. Літвінов О.С. Ніколаєва А.В Аналіз факторів капіталізації підприємства/ О.С.Літвінов, А.В. Ніколаєва// Збірник наукових праць Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана . – Економіка та підприємництво. –2018.– №41. –

Також опубліковано 3 тези за результатами роботи у міжнародних конференціях:

1. Літвінов О.С., Журенко А.В. Особливості відтворення основних фондів підприємства / О.С. Літвінов, А.В. Журенко// Незалежна Україна: вектори політичного та соціально-економічного розвитку: матеріали наук.-практ. конф., 16-17 листопада 2016р.–Одеса:Одеський фінансово-економічний

коледж Київського національного торговельно-економічного університету, 2016.–с.74-76.

2. Літвінов О.С., Журенко А.В. Аналітичні показники прибутку як об'єкти оцінки та аналізу/О.С. Літвінов, А.В. Журенко//Трансформація економіки та права в умовах системних реформ України: матеріали наук.-практ. конф., 27 жовтня 2017р.– Одеса:Одеський фінансово-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету, 2017.–с.101-105.

3. Літвінов О.С., Ніколаєва А.В. Огляд методичних підходів до аналізу рівня ефективності діяльності підприємства/ О.С. Літвінов, А.В. Ніколаєва //Актуальні проблеми економіки та управління в епоху глобальних викликів і загроз: матеріали наук.-практ. конф., 26-27 квітня 2018р.– Дніпро: Національна металургійна академія України, 2018.–с.336-338.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (55 найменувань) та 5 додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 90 сторінок комп'ютерного тексту, містить 31 таблицю та 11 рисунків.

ВИСНОВКИ

Отже, провівши дослідження даної тематики можна зробити наступні висновки:

1. Відтворення є багатоаспектним і складним економічним поняттям під яким пропонуємо розуміти безперервний процес відновлення споживчих властивостей об'єкта дослідження. Відтворення має двоїсту форму: з одного боку воно приймає форму відтворення корисності тобто здатності об'єкта задовольняти потреби, а з іншого - вартісного відтворення. Відтворення ІК — безперервний процес відновлення споживчих властивостей інтелектуального капіталу.
2. Проведений критичний аналіз існуючих концепцій та змістовних характеристик інтелектуального капіталу дозволив дійти висновку, що найбільш точно його сутність можна виразити в такому визначенні: ІК — це сукупність соціально-економічних відносин, які пов'язані із формуванням, використанням та відновленням знань. В структурі інтелектуального капіталу пропонуємо виділяти чотири групи: людський капітал, капітал відносин, інтелектуально-технологічний капітал та організаційний (структурний) капітал.
3. На основі здійснення критичного аналізу існуючих моделей оцінки ІКП та виділення їх недоліків, було запропоновано моделі оцінки вартості ІКП. Витратна модель дозволяє здійснювати оцінку як окремих складових, так і всього ІКП, базуючись на відкритих статистичних даних про обсяги витрат підприємства, враховує зміну вартості грошей у часі, рівень зносу та відтворення ІКП. Доходна модель базується на капіталізації очікуваного наднормованого прибутку підприємства із використанням мультиплікатора капіталізації.
4. Одеський цементний завод – найбільший виробник цементу в південному регіоні України. Підприємство займається виготовленням таких 4 видів цементу і проводить активну комерційну діяльність на території Одеської та сусідніх областей.

5. Проведений аналіз ефективності виробничої діяльності підприємства за допомогою системи показників В.І. Осипова показав, що показники доходності та рентабельності підприємства ТОВ «Цемент» зростають і підтверджують ріст ефективності діяльності підприємства.
6. Інтелектуальний капітал ТОВ «Цемент», розрахований за допомогою авторських методик Літвінова О.С., за останні чотири роки мав позитивну тенденцію до збільшення як за доходним так і за витратним методами. Використання витратного методу оцінки інтелектуального капіталу засвідчив падіння долі людського та інтелектуально-технологічного капіталів. Розгляд показників ефективності відтворення інтелектуального капіталу підприємства засвідчив, що в 2017 році порівняно з 2016 роком зменшились коефіцієнт ефективності відтворення інтелектуального капіталу, частки самозростання та відновлення вартості ІКП, хоча порівняно із 2015 роком вони підвищились, що демонструє наявність резервів щодо підвищення досліджуваних показників. Факторна модель ринкової капіталізації ТОВ «Цемент» показала резерв її збільшення у вигляді підвищення показника активоемності прибутку. Додатковому підвищенню об'єму ринкової капіталізації сприятиме зміна вектору взаємодії синергетичного ефекту досліджуваних факторів, а отже і підвищення координації менеджменту і покращення керованістю процесами. Цей факт підтверджує необхідність підвищення ефективності використання та відтворення інтелектуального капіталу для компанії, що і є темою даного дослідження.
7. У третьому розділі були розглянуті можливі рішення підвищення ефективності відтворення ІК зокрема проведення тренінгів для персоналу, дводенного семінару до Кам'яця-Подільського та запровадження системи конкурсів серед працівників. Проведений аналіз прибутковості заходів щодо підвищення людської складової інтелектуального капіталу довів ефективність запропонованих заходів як з позиції витрати-вигоди (виручка від товарів та послуг збільшиться на

2%, а кінцевий фінансовий результат підприємства покращиться на 3,16%) так і з позиції відтворення інтелектуального капіталу підприємства.

8. З метою підвищення інтелектуально-технологічної складової інтелектуального капіталу пропонуємо впровадження у виробництво шлаколужного цементу як менш енерго- та ресурсовитратної продукції. Доведено ефективність капіталовкладень NPV на кінець п'ятого року складатиме 10260,1 тис.грн., дисконтова ний період окупності капіталовкладень 2,3 роки. Запропонований захід також позитивно відобразиться на об'ємі інтелектуального капіталу ТОВ «Цемент» та на процесі його відтворення. Результатом впровадження двох заходів стане збільшення ІК ТОВ «Цемент», розрахованого доходним методом на 39853 тис.грн. Результати показників ефективності відтворення інтелектуального капіталу також матимуть тенденцію до покращення.

Отже, підприємства повинні активно шукати всі можливі шляхи підвищення ефективності відтворення інтелектуального капіталу, адже це сприятиме підвищення конкурентоспроможності продукції, самого підприємства, та зростанню прибутковості підприємства, що є основною ціллю діяльності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСАННОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ballester M. Tracks: Labor costs and investments in human capital / M. Ballester, J. Livnat, N. Sinha // Journal of Accounting, Auditing & Finance. – 2002. - №17(4). – P. 351–373.
2. Ohlson, J. A. (1995). Earnings, Book Values, and Dividends in Security Valuations. Contemporary Accounting Research, 11, 661-687.
3. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: навч. посіб. / В. Г. Андрійчук. – Київ: КНЕУ, 2004. - 624 с.
4. Багузин С. Неявный капитал: наличие, структура и оценка / С. Багузин // Стратегический менеджмент. – 2014 – № 4. – С. 242-256.
5. Борисов А. Б. Экономика предприятия / А.Б. Борисов. – СПб.: Питер, 2003. – 236 с.
6. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии: Пер. с англ, под ред. Л. Н. Ковачин. – Питер, 2001–360с.
7. Бугуцкий А. Л. Повышение эффективности труда в сельском хозяйстве / А. Л. Бугуцкий. – Киев: Урожай. – 1990. – 168 с.
8. Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Б. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16-26.
9. Быкова А.А. Влияние интеллектуального капитала на результаты деятельности компании // А. А. Быкова, М. А. Молодчик / Вестник. – С.-Петербург. ун-та. Сер. Менеджмент. – 2011. – № 1. – С. 29–55.
10. Ветренко П.П. Structural and conceptual features of intellectual capital in modern economy / П.П. Ветренко, Д.В. Ябурова // Экономика и предпринимательство. – 2014. – № 10. – С. 609-611.
11. Габор С.С. Ефективність як економічна категорія / С.С. Габор, В.С. Габор // Інноваційна економіка. – 2012. – № 7. - С. 14–17.

12. Гавкалова Н. Л. Формирование и использование интеллектуального капитала. Научное издательство / Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова. – Харьков: Вид. ХНЕУ, 2006. – 218 с.
13. Даффи Д. Человеческий капитал [Электронный ресурс] / Д. Даффи. – Режим доступа: http://www.icci.ru/study/13/25men_cap.doc.
14. Євсєєва І. В., Левицька І. В. Механізм інвестування відтворення основних засобів. // Економіка. – 2010. – с. 77-82
15. Жданова Л. Л. Технічний прогрес у теорії відтворення суспільного капіталу [Електронний ресурс] / Л. Л. Жданова // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Технічний прогрес та ефективність виробництва . - 2013. - № 46. - С. 63-73. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcpitp_2013_46_9.pdf.
16. Иноземцев В. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Иноземцев – М. : Academia, 1998. – 640 с.
17. Иноземцев В. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Иноземцев – М. : Academia, 1998. – 640 с.]
18. Караман М. М. О сущности эффективности и экономической эффективности сельскохозяйственного производства в переходный период к рыночной экономике, их критерии и показатели / М. М. Караман // Экономика Крыма. Научно-практический журнал. - 2002. - № 4. - С. 10 - 13.
19. Кузьмінський В. О. Теоретичні основи інтеграції капіталів / В. О. Кузьмінський // Фінанси України. –2003. –№ 2. –С. 124 – 132.
20. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України : монографія / А.В. Куценко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.

- 21.Литвинов А.С. К вопросу определения сущности экономического воспроизводства / А.С. Литвинов // Економіка та організація управління. – 2014. - №3(19). – с. 164-171
- 22.Літвінов О.С. Відтворення нематеріальних ресурсів підприємства: сутність та види / О.С.Літвінов // Економіка та держава. – 2015. - №3. – с. 59-64
- 23.Літвінов О.С. Ефективність відтворення нематеріальних ресурсів підприємства / О.С. Літвинов // Економіка та організація управління. – 2014. - №3(19). – с. 39-46
- 24.Літвінов О.С. Складові інтелектуального капіталу підприємства / О. С. Літвінов // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики. Матеріали сьомої міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 вересня 2018 р.). – Одеса : Атлант, 2018. – 248 с.
- 25.Літвінов О.С., Журенко А.В. Проблеми визначення сутності економічної ефективності/ О.С. Літвінов, А.В. Журенко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2017. – №6 (248). – С. 67-80
- 26.Літвінов О.С., Літвінова В.О. Теоретичні питання відновлення гудвілу підприємства/ О.С. Літвінов, В.О.Літвінова//Стратегії сталого розвитку:на шляху до сильнішої громади.—2016. —№1.—с.56-57
- 27.Макаров В.В. Методический подход к оценке информационных ресурсов // В.В. Макаров, В.И. Гусев, С.А. Сеница / Информационные технологии и телекоммуникации: электронный научный журнал. – 2013. – № 3 (3). – С. 72-78
- 28.Макконел К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы, политика. В 2 т. / К. Р Макконел, С. А. Брю. - М. : Республика, 1992. - Т.1. - 399 с
- 29.Мамонтова Н. А. Тенденції та особливості формування та використання інтелектуального капіталу в Україні / Н. Мамонтова // Економіка України. – 2010. - №8. - С.30-39

- 30.Маркс К. Капитал. Т. 1. // Маркс К., Энгельс Ф. Собр. соч.: В 39 т. Изд. 2-е. – Т. 23. – М.: Политиздат, 1968.].
- 31.Маршалл А. Принципы политической экономии. Ч. 1 / пер. с англ. Р. И. Столпера: общ. ред. д.э.н. С.Н. Никитина. – М.: Прогресс, 1983. – 415 с.
- 32.Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Дело, 1993. —702 с
- 33.Милль Дж. С. Основы политической экономии: пер. с англ. под ред. чл.-кор. АН СССР А. Г. Милейковского. – М.: Прогресс, 1980. – Т. 1. – 495 с.
- 34.Мочерний С. Відтворення // Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – С. 223
- 35.Никифорова Ю.В. Сущность интеллектуального капитала и его роль в общей структуре капитала / Ю.В. Никифорова // Экономика и управление. – 2010. – № 4(65) – С. 115-119.
- 36.Осипов В.И. Экономика предприятия / Осипов В.И. Учебник. – О.: Маяк, 2005. – 720 с
- 37.Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с
- 38.Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. – М.: Госполитиздат, 1941. –Т. 1. – 288 с.
- 39.Родбертус К. Сочинения. Выпуск 1. К освещению социального вопроса. Социальные письма к фон-Кирхману. Письмо второе и третье. Перевод с немецкого проф.М.Н.Соболева.–С.Петербург: Издание Н.Глаголева, 1904. – 302 с.
- 40.Руус Й. Интеллектуальный капитал: практика управления / Руус Й., Пайк С., Фернстрём Л. // СПбГУ. – 2-е изд. – СПб.: Изд-во «Высшая школа менеджмента»; Издат. Дом. С.-Петерб. Ун-та, 2008. – 436 с.
- 41.Севрюкова С. В. Актуальні питання відтворення людського капіталу домогосподарств регіонів України / С.В. Севрюкова // Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. – К.: КНЕУ, 2012. – Спец. вип.: Праця в

- XXI столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток.–Т.2. –С.358-370.]
- 42.Сисмонди Симонд Ж. Новые начала политической экономии или О богатстве в его отношении к народонаселению. Том 1. – М.: Государственное Социально–Экономическое Издательство,1936. – 386с.
 - 43.Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I–III). / А. Смит; пер. с англ., вводная статья и комментарии Е. М. Майбурда. – М.: Наука, 1993. – 572 с.
 - 44.Собко О. М. Інтелектуальний капітал підприємства : концептуалізація–функціонування–розвиток [текст] : монографія / О. М. Собко. – Тернопіль : Крок, 2014. – 360 с.
 - 45.Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – Т. 1. – С. 194-209.
 - 46.Стрижак О. Формування інтелектуального капіталу підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» / О. Стрижак. – Х., 2004. – 23 с.
 - 47.Стрілець Є.М. Ефективність як економічна категорія / Є.М. Стрілець. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – С. 9.
 - 48.Ступень О.І. Раціональне відтворення засобів виробництва у сільському господарстві // Науковий вісник НЛТУ України.– 2013.– Вип. 23.16. – С. 299–305
 - 49.Стюарт Т. А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. А. Стюарт ; пер. с англ. В. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007. – 368
 - 50.Ткачук І.І. Сутність та структура інтелектуального капіталу/ І.І. Ткачук// Young Scientist. – 2017. - №45. – с. 749-753

- 51.Эдвинсон Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости капитала / Л. Эдвинсон, М. Мэлоун ; под. ред. В. Л. Иноземцева. – М., 2000. – 318 с.
- 52.Эффективный экономический рост: теория и практика : учеб. пособие для студентов экономических вузов / [Чечелова Т. В., Ивлева Г. Ю., Козлова В. А. и др.]. – М.: Экзамен, 2003. – 320 с.
53. Офіційний сайт компанії CRH [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crhukraine.com/>
- 54.Офіційна звітність ТОВ «Цемент за 2009-2017 роки.
- 55.Офіційний сайт компанії Cement Test Equipment Ltd [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu-loris.com>.